

УДК: 316.7:341

Поклад В. І.,
кандидат філософських наук,
доцент Луганського навчально-наукового інституту
імені Е. О. Дідоренка Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Івано-Франківськ, Україна)
e-mail: v.poklad@ukr.net
ORCID id: <https://orcid.org/0000-0003-2272-917X>

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ДЕТЕРМІНАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У Преамбулі до Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду злочин агресії визнається одним із найбільш тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного товариства. Агресивна війна максимально загострює проблему кримінальної особистості. У першу чергу це стосується осіб, що перебувають під впливом кримінальної субкультури і для яких злочин стає інструментом соціальної мобільності при відсутності інших можливостей для підвищення свого статусу.

Злочинне середовище постійно відтворює норми і цінності стародавніх воїнів-варварів (насильство, обман, зневажливе ставлення до болю тощо). Культ війни, «воєнної доблесті» останніми роками становить серцевину державної ідеології Росії, до змісту якої включаються також елементи кримінальної субкультури. Відбувається

© Поклад В. І., 2023

криміналізація масової свідомості росіян, особливо молоді депресивних регіонів. Люди в російській провінції, звідки переважно і прийшли в Україну вбивати й мародерити, живуть в інфраструктурно, соціально, комунікативно й політично деградованому середовищі, зростають в атмосфері зневіри, безнадії і тотальної ненависті, у стосунках із домінуванням агресії.

Криміналізація масової свідомості росіян була б неможлива без криміналізації політичної еліти країни. Зокрема, у поведінці В. Путіна ми бачимо яскраво виражені ознаки кримінального авторитету («злочин в законі»). Кримінальна субкультура перетворюється на домінанту загальної культури російського суспільства воєнного часу і детермінує вчинення злочинів, визначених у Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду.

Ключові слова: кримінальна субкультура, масова свідомість росіян, міжнародні злочини.

Розуміння війни як негативних і деструктивних соціальних відносин [1, с. 72] є приводом для актуалізації в першу чергу кримінологічного аналізу. Навіть така суто політологічна характеристика, як «продовження політики іншими засобами», є елементом сучасної політичної кримінології. У Преамбулі до Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду наголошується, що «всі держави повинні утримуватися від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держав», і злочин агресії визнається одним із найбільш тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного товариства.

тва (стаття 5) разом із злочином геноциду (стаття 6), злочинами проти людяності (стаття 7), воєнними злочинами (стаття 8) [2]. Наведені статті Римського Статуту містять широкий перелік діянь, які передбачають можливість відповідних юрисдикцій стосовно осіб, що вчиняли такі злочини. Усі ці діяння ми бачимо на території України після військового вторгнення російської федерації.

Детермінація воєнних злочинів, злочину геноциду, злочинів проти людяності онтологічно не відрізняється від обумовленості інших кримінальних правопорушень. Їх вчинення стає наслідком послаблення соціального контролю на всіх його рівнях. По-перше, ослаблений самоконтроль (як результат недоліків у вихованні і соціалізації) зменшує вплив совісті як суб'єкта моральної самооцінки, не здатного стримувати як ненормальні бажання, так і навіть тваринні інстинкти. По-друге, ослаблений соціальний контроль нейтралізує дискомфортність суспільного засудження певної поведінки. І, по-третє, недостатня ефективність державно-правового контролю сама собою зменшує стримуючу вагомість потенційного кримінального покарання.

Агресивна війна максимально загострює проблему кримінальної особистості. Якщо в мирний час певні особи маскуються, ведуть конспіративний спосіб життя, то під час війни все стає нібито стовідсотково прозорим. Ще наприкінці XIX століття Габріель Тард писав: «немає більше нічого деморалізуючого, як війна та революція, тому що вони збуджують пристрасті і приводять до безладу» [3, с. 269]. Ситуація безладу, створювана воєнними діями, особливо під час агресії, актуалізує кримінальні

схильності осіб, які перебувають під впливом кримінальної субкультури.

Кримінальна субкультура, як сукупність цінностей та норм злочинного світу, традиційно розглядається як прояв антикультури – поведінкових стереотипів маргінальних верств населення, що розкріпачує обмежені загальною культурою суспільства спонукання окремих індивідів. Субкультурно обумовлений злочин стає інструментом соціальної мобільності для тих, хто не має можливості підвищити свій статус легальним шляхом [4, с. 417].

Ядром кримінальної субкультури є кримінальні цінності. Інколи використовується поняття «антицінності» або «підпільні цінності» [4, с. 316]. Усвідомлюючи свою обділеність в існуючому соціальному порядку, – писав американський криминолог Альберт Коен, – угруповання створюють власні, опозиційні цінності [див.: 5, с. 128].

Загалом цінності є масовими уявленнями про комфортне життя та засоби його досягнення. Основними кримінальними цінностями є те, що дозволяє досягати бажаного швидкими, хоч і засудженими суспільством шляхами. Це – насильство, жорстокість, обман. Переважна більшість складів злочину у кримінальних законах містить згадування хоча б одної з цих «цінностей». Відповідні ціннісні орієнтації, як правило, характерні для молоді так званих «депресивних» регіонів, з високим відсотком ув'язнених, де «...неминуче складаються антигромадські структури, ціннісні настанови яких суперечать офіційній ідеології» [6, с. 158]. Як вважає американський криминолог Н. Райхман, «криміногенні культури стимулюють злочинність, відкриваючи перед потенційними правопо-

рушниками перспективи, які або ставлять під сумнів етичні та правові норми, або вступають у протиріччя з ними» [4, с. 366].

В. Бачинін вважає, що «злочинне середовище культивує норми і цінності, запозичені з арсеналів стародавніх воїнів-варварів: культ грубої фізичної сили; відношення до зброї як атрибуту справжнього чоловіка і установка на майстерне володіння нею; зневажливе ставлення до болю, смерті, кар, якими погрожує влада; презирство до «типових» представників цивілізованого порядку, звичайних чесних трудівників («мужиків», «фраєрів»); вірність злочинному закону і непримиренне ставлення до відступників; гедоністичний культ пропалювання життя, відсутність розвиненої психології накопичувачів-власників» [7, с. 231]. До речі, на те, що представники злочинного світу є носіями архаїчної (атавістичної) свідомості звертав увагу ще Ч. Ломброзо [див.: 8].

Культ війни, «воєнної доблесті» останніми роками становить серцевину державної ідеології росії. І включення до її змісту елементів кримінальної субкультури не є випадковим. На думку російського вченого С. Кара-Мурзи, «особливістю нашої кризи стало включення до етичної бази еліти елементів злочинної моралі – у прямому розумінні. У результаті сьогодні однією з головних перешкод до повернення росії в нормальне життя стало широке поширення та вкорінення злочинного мислення» [9, с. 129]. У шалено популярному серед росіян фільмі «Брат-2» здійснюється «відверте поєднання російської національно-шовіністичної ідеї з російською злочинською ідеєю» [10, с. 235].

Як вважає російський кримінолог В. Овчинський, «...в сучасній росії відносини між індивідом і суспільством більшою мірою вибудовуються не за типом громадянського суспільства, а за типом суспільства мафіозного», що є «типом суспільних відносин, пов'язаним з проявом субкультури («злочинської культури») тіньової економічної, політичної, антиправової контркультури» (11, с. 132).

Одним з проявів криміналізації масової свідомості молодих росіян є поширення, починаючи з 10-х років нинішнього століття, субкультури АУЄ. («арештантський уклад єдиний»), яка стала справжньою ідеологією втягнення молоді до злочинної діяльності. Зараз в мережі Інтернет зустрічається близько 50 тисяч різних ресурсів, які культивують у той чи інший спосіб кримінальну субкультуру та цінності АУЄ [12]. Особливо активно рух АУЄ поширювався в Забайкаллі та Бурятії [13, с. 73]. Зараз цей рух «тримає під контролем» молодь у 18 регіонах сучасної росії [14]. Неважко помітити, що саме регіони поширення субкультури АУЄ переважно стають базою для мобілізацій до російської армії. Військовослужбовці саме з цих російських регіонів відзначились виключною жорстокістю до мирного населення України.

Люди в російській провінції, звідки переважно й прийшли в Україну вбивати й мародерити, живуть в інфраструктурно, соціально, комунікативно і політично деградованому середовищі, зростають в атмосфері зневіри, безнадії і тотальної ненависті, у стосунках з домінуванням агресії [15]. Своєрідним символом такого середовища стало російське місто Рубцовськ, яке всесвітньою «славою» має завдячувати Telegram-каналу «Беларускі

Гаюн», де з'явилося відео "Російські солдати відправляють через СДЕК вкрадені в Україні речі до рф» [15]. У Рубцовську (140 тис. мешканців) – чотири виправні колонії, місце дислокації 656-го полку росгвардії [15], що засвідчує наявність лише двох каналів соціальної мобільності для більшості молоді – кримінального або військового. Коли нелегальні кримінальні цінності поєднуються з офіційною військовою ідеологією – стають можливими трагедії в Бучі, де «проявили» себе представники депресивної Бурятії, та в інших місцях. Підтвердженням легалізації такого поєднання можна вважати указ президента Путіна про присвоєння 64-й бригаді, яка відзначилась особливими звірствами в Бучі, звання «гвардійської» [16]. До цієї ідеології вписується і рекрутування ув'язнених до лав «ПВК Вагнера» Є. Пригожина влітку та восени 2022 року.

Як вважає фахівець із кризової антропології Ю. Костюченко, злочини агресивної війни рф в Україні «є просто віддзеркаленням рутинних, фактично традиційних поведінкових патернів росіян, які раптом стали «політично бажаними» в їхньому суспільстві: домінування, агресія, безсистемне насильство, збагачення без праці, лихий бандитський «героїзм» [15].

Криміналізація масової свідомості росіян була б неможлива без криміналізації політичної еліти країни. Власне, те, що ми традиційно відносимо до кримінальної субкультури маргінальних «низів» (перш за все, насильство і обман як головні інструментальні цінності), генетично походить від владної субкультури архаїчного суспільства і постійно відтворюється в стереотипах поведінки

владної еліти (більшою або меншою мірою). Розглядаючи історію злочинів як умисних дій, французький соціолог і психолог Г. Тард (автор теорії наслідування), виявляє, що вони починаються як злочини, котрі вчиняють члени королівської сім'ї, яким пізніше наслідують усі соціальні класи [17].

Виникнення та еволюцію права в такому ракурсі є можливим розглядати як збалансування двох тенденцій. По-перше, має місце постійне прагнення еліти легітимізувати та закріпити монополію на власні (архаїчні, по суті) поведінкові стереотипи, спираючись на те, що держава має виняткове право на насильство. Легітимними є деякі види обману, крадіжки в діяльності агентів спецслужб (і не лише їх).

По-друге, починаючи з виникнення перших держав, відбувається поступове суспільне приборкання свавілля еліти. Формування та існування сучасних демократичних суспільств є результатом максимального обмеження з боку суспільства архаїчних стереотипів поведінки владної еліти. Насильство, агресія, обман з боку влади всюди залишаються інструментами володарювання, проте вони все більше переходять у латентну площину. Для суспільства ж явною є «номінальна» кримінальна субкультура суспільних маргіналів.

У періоди суспільних криз (у тому числі війн) архаїчна (кримінальна, по суті) субкультура влади стає з латентної явною, незважаючи на правові обмеження і навіть нехтуючи ними. У цей час «правопорядок, – пише український кримінолог В. Туляков, – перетворюється на антипорядок, право гібридується: принцип доцільності поглинає законність та невідворотність відповідальності»

[18, с. 24]. Закономірним фіналом розвитку ситуації стає розширення кримінального порядку до меж порядку соціального [див.: 19]. У політичній кримінології закріплюється концепт «злочинна держава» [див., напр.: 20].

У такій ситуації важко не помітити прояви кримінальної субкультури у представників владної еліти російської федерації. У поведінці В. Путіна ми бачимо яскраво виражені ознаки кримінального авторитету («злодія в законі»): використання кримінального жаргону (наприклад, «мочить в сортирах») навіть у публічному просторі; культ маскулітності, гомофобія; відмова від сім'ї, приховування дітей; орієнтація на виконання функцій третейського судді у конфліктах між представниками еліти; непримиренне ставлення до відступників. Зрозуміло, що така сукупність практик першої особи держави стає зразком для масового наслідування.

Кримінальна субкультура перетворюється на домінанту загальної культури російського суспільства воєнного часу і детермінує вчинення злочинів, визначених у Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду.

Традиційні для росії поведінкові патерни, масові практики, пов'язані з офіційною ідеологією збереження й трансляції у сучасність цінностей та інститутів архаїчного суспільства з його культурами агресії, війни, воїна-героя, мертвих предків, нетолерантності тощо. Це спроба гальмування сучасного етапу всесвітньо-історичного прогресу, який відбувається на зовсім інших засадах. Однак ця спроба приречена на невдачу, про що свідчать і хід воєнних дій, і позиція світового співтовариства. Глобальний прогрес можна пригальмувати на деякий час, але повернути історію у зворотному напрямку неможливо.

Список використаних джерел:

1. Бачинин В. А. О духовном смысле войны»: опыт политико-теологической рефлексии. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. № 2 (17). 2009. С. 71-74.
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. *Верховна Рада України. Законодавство України*. [Електронний ресурс] URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення: 27.02.2023).
3. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / Сост. и предисл. В. С. Овчинского. Москва : ИНФРА-Москва, 2004. 391 с.
4. Криминология / Под ред. Дж. Ф. Шели : пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 860 с.
5. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. Москва : Эдиториал УРСС, 1999. 704 с.
6. Кристи Н. Удобное количество преступлений / Н. Кристи : пер. с англ. Е. Матерновской; общ. ред. и вст. Я. И. Гилинского. Санкт-Петербург : Алетейя, 2006. 184 с.
7. Бачинин В. А. Основы социологии права и преступности / В. А. Бачинин: науч. изд. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2001. 306 с.
8. Ломброзо Ч. Преступный человек: пер. с ит. / Чезаре Ломброзо. Москва: Эксмо; МИДГАРД, 2005. 876 с.
9. Кара-Мурза С.Г. Аномия в России: причины и проявления / С. Г. Кара-Мурза. Москва : Научный эксперт, 2013. 264 с.
10. Рущенко І. П. Соціологія злочинності / І. П. Рущенко. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2001. 370 с.
11. Овчинский В. С. Об организованной преступности как форме социальной организации жизни в России и

необходимости нового российского курса. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. № 2 (15). 2008. С. 131-137.

12. Борисов Е. А. Распространение криминальной субкультуры АУЕ среди молодежи: ключевые факторы, угрозы, меры воздействия. *Вестник Прикамского социального института*. № 1 (85). 2020. С. 16–21.

13. Зарубина К. А. Движение «АУЕ» как криминальное явление, детерминирующее развитие профессиональной преступности: сущность и способы борьбы. *Сибирский юридический вестник*. 2021. № 2 (93). С. 72-79.

14. Меньяйло Д. В., Иванова Ю. А., Меньяйло Л. Н. Способы профилактики и противодействия криминальному молодежному движению АУЕ. *Вестник экономической безопасности*. № 3. 2019. С. 184–187.

15. Кригель М. Рубцовськ головного мозку. Що в головах російських вбивць, гвалтівників і мародерів. *Українська правда*. 2022. 27 квітня. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/27/7342322/>. (дата звернення: 23.07. 2022).

16. Путін нагородив бригаду гвалтівників, які чинили звірства в Бучі. «ZN,UA». 2022. 18 квітня. URL : <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/putin-nahorodiv-brihadu-gvaltivnikiv-jaki-chinili-zvirstva-v-buchi.html>. (дата звернення: 24.07. 2022).

17. Theoretical Criminology, Fourth Edition, by the late George B. Vold, Thomas J. Bernald and Jeffrey B. Snipes. New-York – Oxford, Oxford University Press, 1998. 362 p. P. 182-183.

18. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус / В. О. Туляков. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за

ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 23-30.

19. Рущенко И. От «криминальной революции» к «криминальному обществу». *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2014. № 2. С. 3-22.

20. Чернышков Д. В. К вопросу о преступном государстве. *Вестник Пермского университета*. Политология. 2017. № 3. С. 57-72.

Poklad V. Criminal subculture as a determining factor of war crimes

In the Preamble to the Rome Statute of the International Criminal Court, aggression is recognized as one of the most severe crimes of concern to the entire international community. This is because aggressive war exacerbates the problem of criminal personality as much as possible. First of all, this concerns persons under the influence of the criminal subculture and for whom crime becomes a tool of social mobility in the absence of other opportunities to improve their status.

The criminal environment constantly reproduces the norms and values of ancient barbarian warriors (violence, deception, disdain for pain, etc.). In recent years, the cult of war and "military prowess" has been the core of Russia's state ideology, which also includes elements of the criminal subculture. The mass consciousness of Russians, especially the youth of depressed regions, is being criminalized. People in the Russian province, from where they mainly came to Ukraine to kill and loot, live in an infrastructurally, socially,

communicatively and politically degraded environment, grow up in an atmosphere of despair, hopelessness and total hatred, in a relationship dominated by aggression.

The criminalization of the mass consciousness of Russians would be impossible without the criminalization of the country's political elite. In particular, in the behavior of V. Putin, we see clearly expressed signs of criminal authority ("a thief in law"). The criminal subculture turns into the dominant general culture of Russian society during the war and determines the commission of crimes defined in the Rome Statute of the International Criminal Court.

Keywords: criminal subculture, mass consciousness of Russians, international crimes.